

Makale / Article

Makale Gönderim Tarihi: 18 Ekim 2019
Makale Kabul Tarihi: 23 Kasım 2019

Mehdilik Hadislerinin Hadis Rivâyet Coğrafyası Açısından İncelenmesi

Hüseyin Akgün*

Özet

Bu makalede mehdilik ile ilgili hadisler rivâyet coğrafyası açısından incelenmiştir. Öncelikle söz konusu rivâyetlerin sadece Şiilerin mehdilikle ilgili beklentileri gibi siyasî nitelikte olmadıkları, bunlardan özellikle Şam ve Mısır kaynaklı olanların mesihliği çağrıştıran mehdilik niteliğinde rivâyetler oldukları görülmüştür. Bununla birlikte bu hadislerin Hicâz'da nakledilmemiş olduğu da tespit edilmiştir. Dolayısıyla İslâm'dan önceki dönemde farklı formlarıyla Irak, Şam ve Mısır gibi bölgelerde yaygın olan bu düşüncenin İslâm'ın buralardaki hâkimiyeti sonrası İslâmî bir renge büründürülerek devam ettirildiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu geçişin ilk olarak daha çok Şia'nın (Ali taraftarlarının) güçlü olduğu Kufe üzerinden olduğu söylenebilir. Mesihî mehdilik inancının ise aynı dönemlerde Şam ve Mısır üzerinden İslâm düşüncesine sirayet ettiği kanaatine ulaşılmıştır. Bütün bunlar mehdilikle ilgili hadislerin sahih olmadığını kabul eden görüşün isabetli olduğunu destekler niteliktedir.

Anahtar Kelimeler: Mehdî, Şia, hadis rivâyet coğrafyası, Irak, Abbâsiler.

Analysing *Ahâdîth* on *Mahdî* in terms of *Ĥadîth* Narration Geography

Abstract

In this study, it is endeavoured to review *ahâdîth* on *Mahdî* issue in terms of hadith narration geography. First of all, it is seen that related narratives do not have a political nature as opposed to the Shiites' expectations on *Mahdî* issue; some of the narratives originating from Damascus and Egypt have the characteristics of *Mahdî* that resembles the Messiah. Moreover, it is also determined that *ahadîth* in question were not narrated in the Hijaz. Thus, the conclusion is that *Mahdî* concept which was widespread with its different forms in the pre-Islamic period in regions such as Iraq, Damascus, and Egypt has been continued by gaining an Islamic colour after the domination of Islam. It can be told that this changeover happened through Kufah where the followers of Shi'a were strong. *Mahdî* belief with the Messiah attributes was filtrated to Islamic thought through Damascus and Egypt in the same period. All these findings support that the point of view that *ahadîth* on *Mahdî* issue are not sound.

Keywords: *Mahdî*, *Shi'a*, hadith narration geography, Iraq, 'Abbāsids.

* Doç. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, huseyinakgun@hotmail.com,
orcid.org/0000-0002-5335-9901.

Giriş

Tarih boyunca hadisler, İslâm âlimleri tarafından değişik açılardan incelenmiş ve değerlendirmelere tabi tutulmuştur. Özellikle illel konusunda söz sahibi olanlar bazı hadislerin bölgeselliğine (yerelliğine) veya teferrüdüne dikkat çekmişlerdir.¹ Bu bağlamda etrafında yoğun tartışmaların yaşandığı² mehdilik ile ilgili rivâyetlerin³ hadis rivâyet coğrafyası⁴ açısından değerlendirildiğinde coğrafi bakımdan yerel bir yönünün olup olmadığını test etmek istedik.⁵ Elbette hadisin yerel olması tek başına onun zayıf veya uydurma olduğunu göstermese

- 1 Bu durumun farkında olan âlimler böylesi hadisler hakkında “تَدْرَدُ بِهٖ أَهْلُ مِصْرَ” (Ebû Dâvûd, “Vesâyâ”, 5 (2868) veya “هَذَا حَدِيثُ الْحَضْرَيْنِ” (İbn Mâce, “Eşribe”, 9 (3388)) gibi ifadeler kullanmışlardır. Keza bu durum bazı âlimlerin tenkidine de sebep olmuştur. Mısırlıların bu nitelikteki bir rivâyetine Hâkim en-Nisâbüri'nin şu şekilde dikkat çektiğini görmekteyiz: “هَذَا سُنَّةٌ عَرَبِيَّةٌ تَدْرَدُ بِهَا أَهْلُ مِصْرَ وَلَمْ يُبَشِّرْهُمْ فِيهَا أَحَدٌ = Bu garib bir sünnettir. Mısır halkı bunda teferrüd etmiştir. Hiç kimse onlara bu sünnet hususunda iştirak etmemiştir (Süyûtî, Celâleddin Abdurrahman b. Ebi Bekr, *Tedribu'r-râvi fi şerhi Takribi'n-Nevevi*, nşr. Ebû Kuteybe Nazr Muhammed el-Faryâbî, (Riyad: Dâru Taybe, 1994), 1: 292). Ayrıca bu konuda Ebû Dâvûd'a isnad edilen müstakil bir eser hakkında bk. Süyûtî, *Tedribu'r-râvi*, 2: 885.
- 2 Bu tartışmalar için bk. Mahmut Çınar, *Tarihte ve Günümüzde Mehdilik*, (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016); *Beklenen Kurtarıcı İnanç*, (İstanbul: KURAMER, 2017); Özkan Şimşek, *Mehdilik ve Nüzul-i İsa Tartışmaları - İslam'ın Klasik Çağında Eskatolojik Kurtarıcı İnanç*-, (Ankara: Fecr Yayınevi, 2019).
- 3 Bu hadislerin değerlendirildiği bazı çalışmalar için bk. İbn Haldûn, Abdurrahman b. Muhammed el-İşbili, *Târîhu İbn Haldûn (Divânü'l-mübtede' ve'l-haber fi târihi'l-arab ve'l-berber ve men âsarahum min zevi's-şe'ni'l-ekber)*, nşr. Halil Şahâde, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1988), 1: 388 vd.; Avni İlhan, “Kütübü Sittedeki Hadislere Göre Mehdilik”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7 (1992); Abdülalim Abdülazim Bestevî, *el-Mehdî el-muntazar fi dav'i'l-ehâdis ve'l-âsâri's-sahiha ve akvâli'l-ulemâ ve ârâi'l-firaki'l-muhtelifa*, (Mekke: el-Mektebetü'l-Mekkiyye, 1999/1420); Abdülalim Abdülazim Bestevî, *el-Mevsû'a fi ehâdisi'l-mehdî ed-daife ve'l-mevdû'a*, (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1999/1420); Âdâb Mahmûd Hamş, *el-Mehdî el-muntazar fi rivâyati ehli's-sünneti ve's-şif'ati'l-İmamiyye-dirâsetun hadisiyye nakdiyye*, (Amman: Dâru'l-Feth, 2001); Ahmet Yücel, “Mehdî Hadislerinin Temel Hadis Kaynaklarındaki Anlamı”, *Beklenen Kurtarıcı İnanç*, (İstanbul: KURAMER, 2017), 141-173; Orhan Yılmaz, “Mehdi İnançına Kaynaklık Teşkil Eden Hadislerin Değerlendirilmesi”, *Turkish Studies = Türkoloji Araştırmaları: International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 12/2 (2017): 265-282.
- 4 Bu kavram konusunda bk. Hüseyin Akgün, *Hadis Rivâyet Coğrafyası*, (İstanbul: M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları (İFAV), 2019).
- 5 Araştırmamız esnasında, daha önce yapılan bir çalışmada söz konusu hadislerin Kûfe ve Basra menşeli olduğuna dikkat çekildiğini gördük. Bk. Çınar, *Tarihte ve Günümüzde Mehdilik*, 176.

de⁶ bu duruma bir karine teşkil edebileceğini söylemek mümkündür.⁷ Nitekim daha önceki bir çalışmada Mekke’de olduğu iddia edilen Ay’ın yarılması ile ilgili müşahedenin sadece Kûfeliler tarafından rivâyet edilmesi nedeniyle, ilgili hadislerin illetli olduğunu ve râvi tasarrufları sonucunda yanlış bir naklin söz konusu olduğunu belirtmiştik.⁸ Bu makalede, benzer bir durumun mehdilik ile ilgili rivâyetlerde de görülüp görülmediği sorusuna cevap bulunmaya çalışılacaktır.

Mehdilik ile ilgili hadisler *Kütüb-i Sitte*’nin üç kitabında (Ebû Dâvûd, Tirmizî ve İbn Mâce) ve diğer bazı hadis kitaplarında yer almıştır. Makalede, bu rivâyetlerin sıhhatiyle ilgili değerlendirmelere fazla girmeksizin doğrudan hadislerin coğrafi dağılımı üzerine odaklanılacaktır.⁹ Aslında mehdî hadisleri deyince birbirinden farklı mehdîlerden bahseden rivâyet gruplarının söz konusu olduğu belirtilmelidir. Nitekim İslâm tarihinde birçok kişi mehdî olarak görülmüştür. Bunlardan ilkinin de Hz. Ali (ö. 40/661) olduğu ifade edilmektedir.¹⁰ Daha sonra oğlu Muhammed b. Hanefiyye (ö. 81/700) de bir grup tarafından mehdî olarak kabul edilmiştir.¹¹ Öte yandan Ömer b. Abdülaziz (ö. 101/720) için de mehdî sıfatının kullanıldığını görmekteyiz.¹² Keza Nefsüzzekiyye Muhammed b. Abdullah (ö. 145/762) bizzat babası tarafından mehdî unvanıyla takdim edilmiş ve mehdî olduğu söylenmiştir.¹³ Yine Abbâsî halifesi Mehdi-billâh (ö.

6 Rivâyette algıda seçicilik için bk. Abdullah Taha İmamoğlu, “Sahabe Rivâyetinde Algıda Seçicilik Unsuru: -Râfi’ b. Hadîc Örneği-”, *İslâm Medeniyetinin Kurucu Nesli Sabâbe-II -Sahâbe ve Rivâyet İlimleri- Tebliğ ve Müzakereler*, 2016: 175-186. Bk. Seyit Ali Güşen, “Sahabe Mesleklerinin Hadis Rivâyetlerine Etkisi”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 19 / 2 (Eylül 2019): 339-364.

7 Uydurma hadislerde de diğer hadislerde olduğu gibi yaklaşık hicrî ilk iki asırda bir bölgesellik söz konusudur (bk. Akgün, *Hadis Rivâyet Coğrafyası*, 193, 202). Bu duruma bağlı olarak ilk dönem uydurmaları bölge otoritelerine dayandırılırken, merkezleşme sonrası bu bölgesel otoritelerin yerini, Ebû Hureyre, Enes b. Mâlik gibi popüler isimler almıştır (bk. Mevzûât kitapları).

8 Bk. Hüseyin Akgün, “İnşikâk-ı Kamer Hadisesi (Rivâyetlerin Aslu’l-hadis ve Hadis Coğrafyası Açısından Ele Alınması)”, *Siyer Araştırmaları Dergisi*, 3 (2018): 33-54.

9 Bu hadisler ve değerlendirmeleri için bk. 3. dipnottaki kitap ve makaleler. Biz söz konusu hadislerin Ahmet Yücel’in de belirttiği gibi *Sahîhayn*’a alınmamasının müelliflerince sahih görülmemeleri ile ilgili olduğu kanaatini paylaştığımızı söylemek istiyoruz. Yücel, “Mehdi Hadisleri”, 148. Ancak burada 12 imam hadisini bazı hadis musanniflerinin Mehdilik başlığı altında ele aldığını, bu hadisin ise *Sahîhayn*’da imâmet bahislerinde tahrir edildiklerini belirtmeliyiz.

10 Avni İlhan, *Mehdilik*, (İstanbul: Beyan Yayınları, 1993), 68; Yusuf Şevki Yavuz, “Beklenen Kurtarıcı İnançının İslâm Akaidine Giriş Serüveni”, *Beklenen Kurtarıcı İnanç*, (İstanbul: KURAMER, 2017), 186.

11 Ahmed Emin, *Duha’l-İslâm*, (Kahire: Mektebetü’n-Nehdati’l-Mısriyye, 1964), 3: 236; Yavuz, “Beklenen Kurtarıcı İnanç”, 187.

12 Bk. İbn Sa’d, Muhammed b. Sa’d, *et-Tabakâtü’l-kübrâ*, nşr. Muhammed Abdülkâdir Atâ, (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye 1990), 5: 256.

13 Mustafa Öz, “Muhammed b. Abdullah el-Mehdi”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, 30:

169/785) da babası Mansûr tarafından mehdî olarak sunulmuştur.¹⁴

Görüldüğü üzere bunlar daha çok kabileci ve asabiyetçi bir mehdîlik anlayışının değişik tezahürleridir.¹⁵ Nitekim Sönmez Kutlu bu durumu şu şekilde ifade etmiştir:

Öyle anlaşılıyor ki, “Mehdiyyin” unvanı, ilk dört halife için “doğruya kılavuzluk eden adil ve örnek yöneticiler” için kullanılmasına ek olarak, “adalet ve hak uğruna mücadele eden ve bu uğurda şehid olan siyasi liderler (imam)” için öncekinden daha fazla siyasi içerikli kullanılmaya başlanmıştı. Mehdînin soyu ile ilgili Hz. Peygamber’e nispet edilen ister genel olarak “Benden”, “Ehl-i Beyt’imden” veya “Bizden, Ehl-i Beyt’ten”, isterse özel olarak “Fâtıma evladından”, “Abdulluttallib’in çocuklarından” veya “benim soyumdan, Fâtıma evlatlarından” şeklinde olsun, bu farklılıkların Emevî Hâşimi kabile çekişmesi süreci veya Talibî-Abbâsî çekişme sürecinde söylendikleri açıktır. Bu süreçte henüz, mehdî kavramı “Kıyamet öncesinde geleceği önceden müjdelenen ve buna binaen beklenen” bir kişi anlamda eskatolojik içerikli kullanılmadığı açıktır.¹⁶

Hadis musannifleri ise bu kişilere işaret eden hadisleri karışık olarak mehdîlik bahisleri altına almışlardır. Makalede amaç rivâyetlerin coğrafî dağılımını görmek olduğu için bütün bu rivâyetler beldelere ayrılarak ele alınacaktır

A. Kûfelilerin Mehdîlikle İlgili Rivâyetleri

Kûfelilerin rivâyetleri değişik sahâbîlere isnad edilerek rivâyet edilmişlerdir. Bunların bir kısmında doğrudan “mehdî” lafzı geçerken diğerlerinde sadece bir kurtarıcıya işaret edilmektedir. Hatta mehdîlik bahsi altında Kureys’ten 12 imamın geleceği ile ilgili hadisler dahi tahrîc edilmiştir.¹⁷ Aşağıda Kûfelilerin Hz. Ali, Abdullah b. Mes’ûd, Câbir b. Semüre, Abdullah b. Abbâs ve Abdullah b. Amr’dan konuyla ilgili rivâyet ettikleri merfû ve mevkûf hadisler tahlil edilecektir.

a) Hz. Ali’ye isnad edilen rivâyetlerin tamamı Ehl-i Beyt’ten bir kurtarıcıya işaret etmekte olan Şîa eğilimli hadislerdir, diyebiliriz.¹⁸ Söz konusu hadislerde

489.

14 Faruk Gün, “Mehdîlik İnanıcı Üzerine Bir İnceleme”, *Artuklu Akademi: Mardin Artuklu Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, 4/1 (2017): 107. Farklı grupların mehdîleri için bk. Ahmed Emîn, *Duha'l-İslâm*, 3: 235 vd.

15 Mehdî tipolojileri için bk. Sönmez Kutlu, “Beklenen Kurtarıcı İnanışına Dayalı Siyasî ve Dinî Hareketlerde Mehdîlik Tipolojileri”, *Beklenen Kurtarıcı İnanıcı*, (İstanbul: KURAMER, 2017), 298 vd.

16 Kutlu, “Beklenen Kurtarıcı”, 303.

17 Bk. Ebû Dâvûd, “Mehdî”, 1 (4279).

18 Bk. İbn Ebi Şeybe, Abdullah b. Muhammed, *el-Musannef*, nşr. Kemal Yûsuf el-Hût, (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1988), 7: 513 (37648); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, nşr. Şuayb Arnaût vdğr., (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 2001), 2: 163 (773); Ebû Dâvûd,

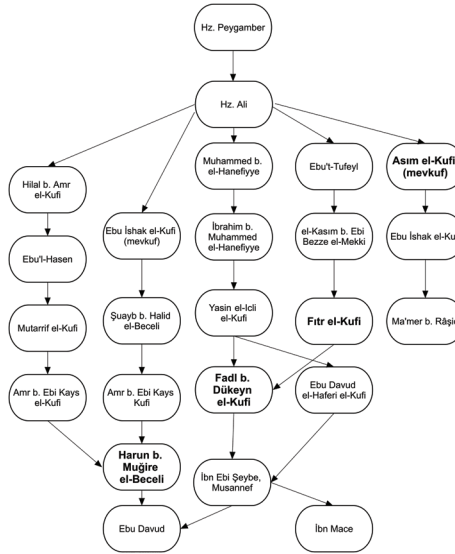
“mehdî” ifadesi kullanılmamakta,¹⁹ kıyamet kopmadan önce yeryüzünü adaletle dolduracak Hz. Peygamber’in Ehl-i Beyt’inden birisinin gönderileceği söylenmektedir.

Mesela bu gruba ait hadislerden birinin Ebû Dâvûd’taki metni şöyledir:

Osman b. Ebi Şeybe ← Fadl b. Dükeyn ← Fıtr ← Kâsım b. Ebi Bezze ← Ebu’t-Tufeyl
← Ali ← Hz. Peygamber (s.a.v.): “Zamanın sonundan (kıyametten) önce bir gün kalsa bile, Allah azze ve celle benim Ehl-i beyt’imden bir adam gönderecektir. O dünyayı, (daha önce) zulümle dolduğu gibi adaletle dolduracaktır.”

Sadece Hz. Ali’den gelen rivâyetlerden birinde²⁰ diğerlerinden farklı olarak Hâris b. Harrâs adında bir adama yardım etmenin bütün müminlere vacip olduğu belirtilmektedir. Bu kişi ile kastedilen ise kuvvetle muhtemel Abbâsi halifesi Mansûr’un oğlu Mehdi-billâh’tır (ö. 169/785).²¹

Kûfelilerin Hz. Ali tarihiyle rivâyet ettikleri mehdilik ile ilgili hadislerin isnad şeması şöyledir:

“Mehdî”, 1 (4283, 4290/1). Not: İsnâd şemalarında Şiilikle itham edilmiş olan râvileri ‘bold’ yazı stili ile gösterdik.

19 Sadece Yâsin el-İclî’nin rivâyetinde “mehdî” ifadesi geçmektedir (İbn Ebi Şeybe, *Musannef*, 7: 513 (37644). Bezzâr (ö. 292/905), bu lafızla sadece onun rivâyet etmesini bir illet olarak tespit etmiştir. Bezzâr, Ebû Bekir Ahmed b. Amr, *Müsnedü’l-Bezzâr*, nşr. Mahfûzu’r-Rahmân vdğr., (Medine: Mektebetü’l-Ulûm ve’l-Hikem), 1988-2009, 2: 243-244 (644).

20 Ebû Dâvûd, “Mehdî”, 1 (4290/2).

21 Halife Mansûr’un onu Muhammed Nefsüzzekiyye’ye karşı mehdî olarak takdim etmesi ve bu konuda karşılıklı propaganda amaçlı uydurma faaliyetleri için bk. Abdülaziz ed-Dûrî, “Abbâsi Propagandası Sürecinde ve Abbâsîlerin İlk Asrında Mehdi Tasavvuru”, çev. Bahaüddin Varol, *İstem*, 2/3 (2004): 219-231.

Yukarıdaki isnad şemasında görülen tariklerin ortak özelliği, râvilerinin tamamının Kûfeli olması ve biri hariç²² hepsinin senedinde mutlaka Şiilikle itham edilmiş bir râvinin bulunmasıdır. Şiilikle itham edilen râvilerin isimleri ise Âsım b. Damre es-Selûlî (ö. 74/693),²³ Fıtr el-Kûfî (ö. 150/767'den sonra),²⁴ Fadl b. Dükeyn (ö. 219/834),²⁵ Hârûn b. Mugîre el-Becelî'dir.²⁶

b) Abdullah b. Mes'ûd rivâyetleri de Hz. Ali'den gelen rivâyetlere benzer şekilde "mehdî" adı zikredilmeksizin Ehl-i Beyt'ten bir kurtarıcıyı müjdelemektedir.²⁷

İbn Ebî Şeybe'nin Zirr rivâyeti şu şekildedir:

Fadl b. Dükeyn ← Fıtr ← Zirr ← Abdullah ← Hz. Peygamber (s.a.v.): "Allah, Ehl-i Beyt'imden, adı adıma, babasının adı da babamın adına uyan bir adamı göndermedikçe dünya yok olamayacaktır."

Ancak Alkame rivâyeti Zirr el-Kûfî rivâyetinden biraz farklı olarak, Ali taraftarlarının Abbâsîlerle olan çekişmelerini²⁸ de ifade eder gibidir:

Muâviye b. Hişâm ← Ali b. Sâlih ← Yezid b. Ebî Ziyâd ← İbrahim ← Alkame ← Abdullah b. Mes'ûd: "Biz Rasulullah'ın yanındayken Haşimoğullarından genç çocuklar geldi. Hz. Peygamber (s.a.v.) onları gördüğünde gözleri yaşardı ve rengi değişti. Ona dedim ki: "Yüzünde sürekli gördüğümüz ve hoşlanmadığımız

22 İbn Ebî Şeybe ← Ebû Dâvûd el-Haferî ← Yâsin el-İclî ← İbrahim b. Muhammed el-Hanefiyye ← Muhammed b. el-Hanefiyye ← Hz. Ali ← Hz. Peygamber. Bu aynı zamanda yukarıda ifade ettiğimiz üzere mehdî ifadesinin geçtiği tek rivâyettir (İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 7: 513 (37644)).

23 Moğultay b. Kılıç, Ebû Abdullâh Alâüddin, *İkmâlû Tehzîbi'l-kemâl fi esmâi'ricâl*, nşr. Âdil b. Muhammed ve Üsâme b. İbrahim, (Kahire: el-Fârûk el-Hadîse, 2001), 7: 106.

24 Bk. Zehebî, Ebû Abdullah Şemseddîn, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, nşr. Şuayb Arnaût, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1405/1985), 7: 31.

25 Bk. Zehebî, *Siyer*, 10: 151.

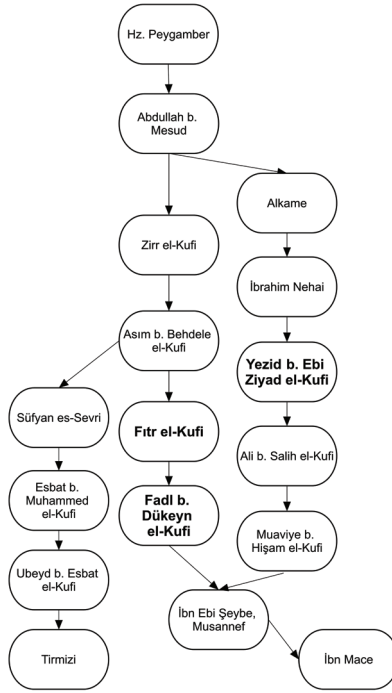
26 Zehebî, Ebû Abdullah Şemseddîn, *Mizanu'l-i'tidâl fi nakdi'r-ricâl*, nşr. Ali Muhammed el-Becâvî, (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1963), 4: 287.

27 İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 7: 513 (37647); Ahmed, *Müsned*, 6: 42-45 (3571-3573); Ebû Dâvûd, "Mehdî", 1 (4282); Tirmizî, "Mehdî", 52 (2230).

28 Mehmet Ali Büyükkara'ya göre, Abbâs Oğulları Emevîlere karşı verdikleri mücadelede Ali Oğullarını ve taraftarlarını her zaman desteklemişlerdir. Ancak Emevîlerin Abbâs Oğulları tarafından yıkılması ümmetin liderliğinin onlara geçmesi Ali taraftarlarında hayal kırıklığı yarattı. Onlara göre artık yeni hedef kendilerinden imamet hakkını gasp eden Abbâs oğulları olmuştur. Bu mücadele ideolojik bir boyut kazanıp, meşru imamın hangi aileden olması gerektiği tartışmalarına dönüşmüştür (Mehmet Ali Büyükkara, *İmamet Mücadelesi ve Haşimoğulları*, (İstanbul: Rağbet Yayınları, 1999), 13-14). Bu durum doğal olarak mehdîlik rivâyetlerine de yansımıştır. Avni İlhan bu rivâyetin, Abbâsî halifesi Ebû Ca'fer Mansûr'a karşı Medine'de mehdî olduğunu ilan ederek ayaklanan Muhammed Nefsü'z-zekiyye'yi desteklemek için uydurulduğu intibahı uyandırdığını savunmaktadır (İlhan, *Mehdîlik*, 137). Aradaki bu çekişme için ayrıca bk. Büyükkara, *İmamet Mücadelesi ve Haşimoğulları*, 22 vd.

şey nedir?” Cevaben dedi ki: “Biz Ehl-i Beyt’iz. Allah bizim için dünyaya karşılık ahireti tercih etti. Muhakkak ki Ehl-i Beyt’im benden sonra belalarla, yurtsuz kalmakla ve kovulmakla karşılaşacaktır. Sonra Doğu tarafından siyah bayrakları olan bir topluluk çıkacak ve hakkı (hilafeti) isteyecekler, ancak onlara bu verilmeyecektir. Bunun üzerine onlar savaşıacak ve zarar verecekler. Nihayet onlara istedikleri verilecektir. Ancak onlar bu hilafeti kabul etmeyip onu Ehl-i Beyt’imden bir adama vereceklerdir. Diğerleri yeryüzünü nasıl zulümle doldurduysa o, adaletle dolduracaktır. Sizden kim o günlere erişirse kar üzerinde emekleyerek de olsa onların yanına gelsin (tâbi olsun).”²⁹

Küfelilerin Abdullah b. Mes’ûd tarikiyle rivâyet ettikleri mehdilik ile ilgili hadislerin isnad şeması ise aşağıda yer almaktadır:

Alkame rivâyeti, Yezid b. Ebi Ziyâd isimli Şîa imamlarından biri³⁰ tarafından rivâyet edilmiştir. Zirr el-Kûfî rivâyetini ise daha önce de adı geçen Fitr adlı Şii bir râvi nakletmektedir.³¹

29 İbn Ebi Şeybe, *Musannef*, 7: 527 (37727); İbn Mâce, “Fiten”, 34 (4082). Kitabın tahkikinde Şuayb Arnaût hadis hakkında “münker, hatta mevzuya benziyor” demektedir. Bu haberde anlatılan olayın tarihi karşılığı için bk. Büyükkara, *İmamet Mücadelesi ve Haşimoğulları*, 31.

30 Bk. Zehebî, *Siyer*, 6: 130.

31 Ayrıca isnadda yer alan Âsım b. Behdele’nin (ö. 128/746), bir kısım âlimler kendisini tevsik etmiş olsalar da hadis rivâyetinde çok hata yaptığı belirtilmektedir (bk. Zehebî,

c) Câbir b. Semüre hadisine³² gelecek olursak bu, Kureyş'ten gelecek on iki imamı konu alan bir rivâyettir.³³ Müslim'deki metin şu şekildedir:

Kuteybe b. Said ← Cerir ← Husayn (el-Kûfi) ← Câbir b. Semüre: “Babamla Hz. Peygamber'in (s.a.v.) yanına girdim ve onun şöyle dediğini duydum: “Muhakkak ki bu iş (yönetim) onların arasından on iki halife geçinceye kadar bitmeyecektir.” Sonra benim duymadığım bir söz daha söyledi. Bunun üzerine babama “Ne söyledi?” diye sordum. O da bana “Hepsi Kureyş'tendir (buyurdu)” dedi.

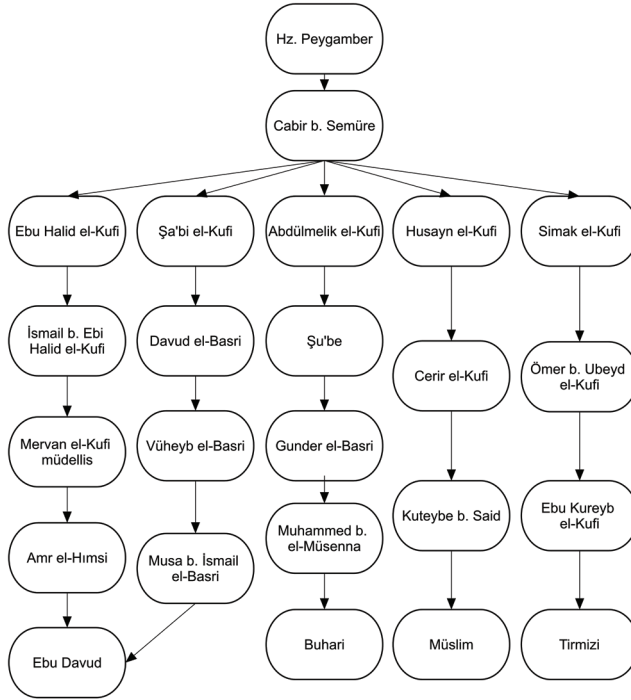
Yine bu hadiste de açıkça bir mehdilik ifadesi geçmemekle birlikte, Şia'daki on iki imam inancını destekler mahiyette olması ve *Sünen-i Ebû Dâvûd*'da Mehdilik kitabında yer alması bakımından bu yönde bir ilişkisi olduğu kabul edilebilir. Bununla birlikte bunun da bütün tarikleri diğer mehdî hadislerinde olduğu gibi Kûfe kaynaklıdır. Bu hadisin konuyla ilgili diğer hadislerden farkı ise isnad bakımından en sağlam hadis olmasıdır diyebiliriz. Nitekim konuyla ilgili olduğunu kabul edecek olursak mehdilik ile ilgili *Sahîhayn*'da yer alan tek hadis de budur. Bununla birlikte mehdilik bahsine yer vermeyen Buhârî ve Müslim bu hadisi “İmâret” ve Fiten” gibi başlıklar altında tahrîc etmişlerdir.

Küfelilerin Câbir b. Semüre tarikiyle rivâyet ettikleri mehdilik ile ilgili hadislerin isnad şeması şöyledir:

Siyer, 5: 260; Ahmed b. Ali İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1984), 5: 35).

32 Buhârî, “Ahkâm”, 51 (7222); Müslim, “İmâre”, 5-10 (1821-1822); Ebû Dâvûd, “Mehdî”, 1 (4280); Tirmizî, “Fiten”, 46 (2223). Bunlardan sadece farklı tariklerden gelenlerden bazılarını aşağıdaki grafikte gösterdik.

33 Kureyş'ten on iki imamın çıkacağı bilgisinin Şiilerin temel kaynaklarından olan Süleym b. Kays'ın (ö. 76/695) kitabı *Kitâbu Süleym*'de de yer alıyor olması dikkat çekicidir (Bk. Yavuz, “Beklenen Kurtarıcı İnancı”, 178-180). Yusuf Şevki Yavuz'un da belirttiği üzere, muhtemelen buradaki on iki imam ifadesinin kaynağı Hıristiyanlıktaki Hz. İsa'nın on iki havarisidir.

d) İbn Abbâs'tan ise mevkûf olarak iki rivâyet nakledilmektedir. İlk rivâyet doğrudan Abbâsîleri işaret ediyor görünmektedir. Saîd b. Cübeyr tarikiyle gelen rivâyet şu şekildedir: “Üç kişi bizdendir. Seffâh bizdendir, Mansûr bizdendir. Mehdi bizdendir.”³⁴ Ebû Ma'bed yoluyla gelen rivâyette ise “mehdi” ismi geçmemekte, Hz. Ali ve İbn Mes'ûd rivâyetlerine benzer şekilde Ehl-i Beyt'ten birisinin geleceği farklı bir şekilde ifade edilmektedir.³⁵

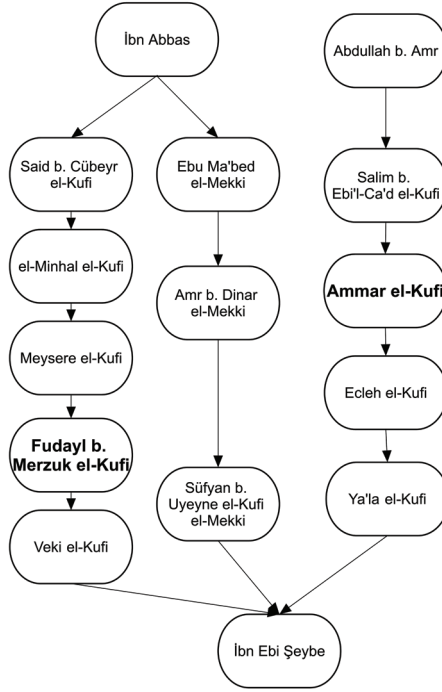
e) Abdullah b. Amr'dan da bu konuda mevkûf bir rivâyet nakledilmektedir. Sâlim b. Ebi'l-Ca'd el-Kûfi'nin (ö. 97/716) Abdullah b. Amr'dan rivâyet ettiği haber şu şekildedir: “Ey Kûfeliler! Mehdi zamanında en mutlu insanlar sizler olacaksınız.”³⁶

34 İbn Ebi Şeybe, *Musanef*, 7: 513 (37642).

35 İbn Ebi Şeybe, *Musanef*, 7: 513 (37641). İbn Abbâs'tan mevkûf olarak gelen bu tek Mekkî rivâyetin sika bir râvi olmakla birlikte, zabt bakımından sorunlu olan Süfyân b. Uyeyne tarafından hatalı rivâyet edildiğini düşünmekteyiz. İbn Uyeyne'nin bu vb. hadislerindeki zabt hataları ve ihtilatı için bk. Fesevî, Ya'kûb b. Süfyân, *el-Ma'rife ve't-târîh*, nşr. Ekrem Ziyâ el-Umerî, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1981), 2: 163; Zehebî, *Siyer*, 8: 465; Ebu'l-Ferec Zeynüddîn Abdurrahman b. Ahmed İbn Receb, *Şerhu İleli't-Tirmizî*, nşr. Hemmâm Abdurrahim Saîd, (Zerkâ: Mektebetü'l-Menâr, 1987), 2: 776; İbn Hacer, *Tehzib*, 4: 106-107.

36 İbn Ebi Şeybe, *Musanef*, 7: 513 (37643).

Küfelilerin İbn Abbâs ve İbn Amr tarikiyle rivâyet ettikleri mehdilik ile ilgili hadislerin isnad şeması şöyledir:

Bunların dışında Küfe kaynaklı olup, Abbâsiler adına uydurulan Doğudan (Horasandan) gelecek siyah bayraklılarla ilgili çok sayıda rivâyet bulunmaktadır.³⁷ Bu rivâyetlerde Emevîlere karşı yapılan ve Doğudan Ebû Müslim el-Horasânî komutasında siyah bayrak taşıyanlar tarafından gerçekleştirilen bir ihtilali tasvir ettiği tespit edilmiştir.³⁸ Mesela Ebû Ca'fer Muhammed el-Bâkır'dan Câbir el-Cu'fî'nin³⁹ rivâyet ettiği şu haber de bunlardandır: "Horasan'dan çıkan siyah bayraklılar Küfe'ye inerler. O sırada Mekke'de ortaya çıkan Mehdî'ye biat için (elçiler) gönderirler."⁴⁰ Bu rivâyette de Abdullah b. Mes'ûd rivâyetinde olduğu üzere sonunda Ehl-i Beyt'ten gelecek mehdîye biat vardır.

B. Basralıların Mehdîlikle İlgili Rivâyetleri

Basralılardan da beklenen mehdî ile ilgili bazı haberler nakledilmiştir. Bunlardan en yaygın olanı Ebû Saîd el-Hudrî tarikiyle gelen rivâyettir.

37 Sadık Cihan, *Uydurma Hadislerin Doğuşu ve Sosyo-Politik Olaylarla İlgisi*, (Samsun: Etüt Yayınları, 1997), 171.

38 İlhan, *Mehdi*, 117.

39 Câbir el-Cu'fî'nin Hz. Ali'nin ricatini savunduğu hususunda bk. İlhan, *Mehdi*, 52.

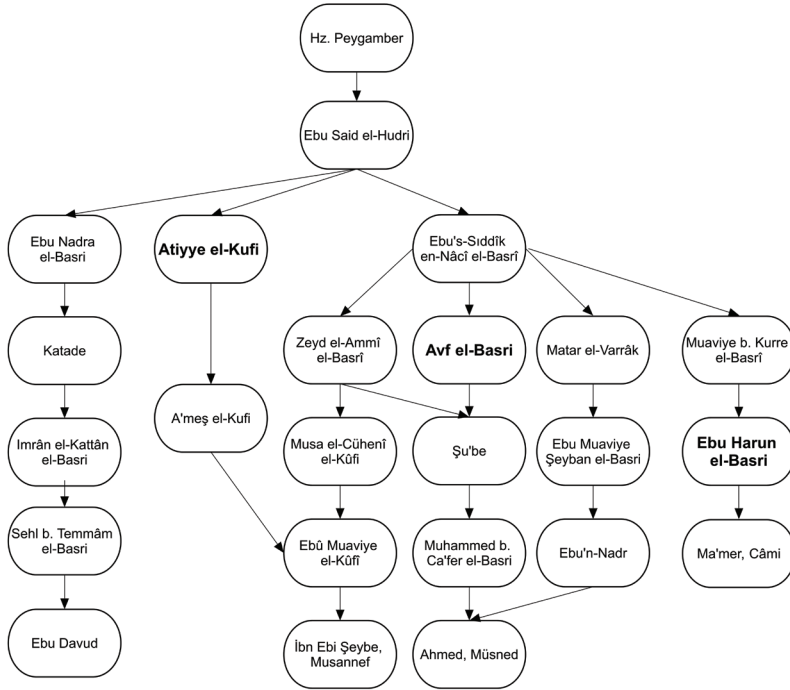
40 Nuaym b. Hammâd, Ebû Abdullah el-Mervezî, *Kitâbü'l-Fiten*, nşr. Semîr Emîn ez-Züheyri, (Kahire: Mektebetü't-Tevhîd, 1992), 1: 314 (909).

a) Ebû Saîd el-Hudrî'den gelen Ebu's-Siddik en-Nâcî (ö. 108/726) rivâyetleri⁴¹ Kûfelilerin rivâyetlerinde gördüğümüz gibi "beyti/itretî = Ehli Beyt'imden/soyumdan" formatındadır.⁴² Mesela Ma'mer'deki rivâyet şu şekildedir:

Ebû Hârûn ⇐ Muâviye b. Kurre ⇐ Ebu's-Siddik en-Nâcî ⇐ Ebû Saîd el-Hudrî:
 "Rasûlullah (s.a.v.) bu ümmete isabet edecek bir belâyı zikredip, hatta kişinin zulûmden kaçıp sığınabileceği bir sığınacağı bulamayacağından bahsetti. "O zaman Allah Ehl-i Beyt'imın soyundan bir adamı gönderir. Yeryüzü (daha önce) nasıl zulûm ve adaletsizlikle doldurulduysa o da adaletle dolduracaktır..."

Bu rivâyet grubundan gelen Ebû Nadra el-Basrî rivâyetinde ise mehdinin fizikî görünümü de verilmektedir.⁴³ Üçüncü bir tariki ise Şiî bir râvi olan Atiyye'den⁴⁴ gelmektedir.⁴⁵

Basralıların Ebû Saîd el-Hudrî tarikiyle rivâyet ettikleri mehdilik ile ilgili hadislerin isnad şeması şöyledir:

41 Bu rivâyetlerin zayıf olduğu yönündeki bir değerlendirme için bk. Yücel, "Mehdî Hadisleri", 162-163; Yılmaz, "Mehdî İncancına Kaynaklık Teşkil Eden Hadislerin Değerlendirilmesi", 273-274.

42 Ma'mer b. Râşid el-Ezdî, *el-Câmi'*, nşr. Habiburrahmân el-A'zamî, Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1403/1983, 6: 371 (20770); İbn Ebi Şeybe, *Musannef*, 7: 512 (37638).

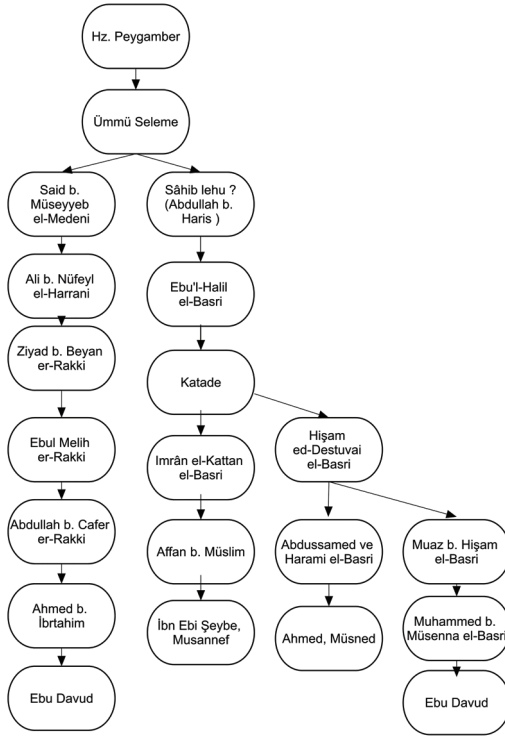
43 Ebû Dâvûd, "Mehdî", 1 (4285). Ma'mer bu hadisi mevkûf olarak rivâyet etmektedir (Ma'mer b. Râşid el-Ezdî, *el-Câmi'*, 11: 372 (20773)).

44 Bk. Zehebî, *Siyer*, 5: 326.

45 İbn Ebi Şeybe, *Musannef*, 7: 513 (37639).

b) Ayrıca Basralılar Ümmü Seleme'den de bu konuda rivâyette bulunmuşlardır. Aslında Ebû Dâvûd, mehdilik bahsi altında ondan iki farklı hadis rivâyet etmektedir. Bunlardan birincisi Saïd b. el-Müseyyeb'e isnad edilen "veledi Fâtıma" formatıyla gelen rivâyet,⁴⁶ diğeri ise mehdî ifadesi geçmeyen "yere batırılacak" ordu rivâyetidir.⁴⁷

Basralıların Ümmü Seleme tarikiyle rivâyet ettikleri mehdilik ile ilgili hadislerin isnad şeması şöyledir:

Birinci rivâyet şu şekildedir: Ümmü Seleme, Rasûlullah'ın şöyle dediğini işittiğini rivâyet eder: "Mehdî benim soyumdan, Fâtıma'nın çocuklarından gelecektir."⁴⁸

Ukaylî (ö. 322/934), bu hadisin Ümmü Seleme'den rivâyetinde hata bulunduğunu ifade etmektedir. O, rivâyetin doğrusunun Saïd b. Müseyyeb'in (ö. 94/713) sözü şeklinde olduğunu savunmuştur.⁴⁹ Nitekim hadis Nuaym

46 Ebû Dâvûd, "Mehdî", 1 (4284).

47 Ebû Dâvûd, "Mehdî", 1 (4286-4289); Krş. İbn Ebi Şeybe, *Musannef*, 7: 460 (37223); Ahmed, *Müsned*, 44: 286 (26689); Müslim, "Fiten", 4 (2882); Tirmizi "Fiten", 10 (2171).

48 Ebû Dâvûd, "Mehdî", 1 (4284). Şuayb Arnaût kitabın tahkikinde, söz konusu isnadın bu şekliyle zayıf olduğunu delilleriyle açıklamıştır.

49 Muhammed b. Ömer el-Ukaylî, *Duaî'ü'l-kebir*, nşr. Abdülmü'tî Emin Kal'acı, Beyrut:

b. Hammâd'da (ö. 228/843) da bu şekilde Saîd b. Müseyyeb'in sözü olarak nakledilmiştir.⁵⁰

Bir Emevî muhalifi olan Saîd b. Müseyyeb'in isminin diğer bir rivâyette olduğu gibi burada da kullanıldığını düşünmekteyiz. Söz konusu rivâyette bu defa mehdînin Ömer b. Abdülaziz olduğu da kendisine yine Basralılar tarafından söylenmiştir.⁵¹ Bütün bu rivâyetlerin ortak yanı Basralılar tarafından Medinelî olan Saîd b. Müseyyeb'e isnad edilmesidir. Halbuki Medinelîlerin Saîd b. Müseyyeb'den bu yönde hiçbir rivâyetine rastlamamaktayız.

Doğrudan mehdîden bahsetmeyen, ancak bir kurtarıcı fikri taşıyan ikinci rivâyet de Basralılar tarafından rivâyete edilmiştir.⁵²

c) Basralıların rivâyete ettiği Sevbân rivâyetleri⁵³ iki tarikten gelmektedir. Bunlardan biri Şii Ali b. Zeyd (ö. 131/749)⁵⁴ kaynaklı olup, Abbâsîlere işaret eden, onlara destek mahiyetinde bir rivâyete niteliğindedir.⁵⁵ *Müsned-i Ahmed*'teki metin şu şekildedir:

Vekî' ← Şerik ← Ali b. Zeyd ← Ebû Kılâbe ← Sevbân ← Rasûlullah (s.a.v.):
 "Horasandan gelen siyah bayrakları gördüğünüzde onlara katılın! Zira onların içerisinde Allah'ın halifesi Mehdî vardır."

Basralıların Sevbân tarihiyle rivâyete ettikleri mehdîlik ile ilgili hadislerin isnad şeması şöyledir:

Dâru'l-Mektebetü'l-İlmiyye, 1984, 2: 75. Bu hadisin isnadının sorunlu olduğunu Buhârî de söylemiştir (Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir* (Haydarabad: Dâiretü'l-Meârifil-Usmâniyye, 1943), 3: 346). Ayrıca Saîd b. el-Müseyyeb'ten bu hadisi rivâyete eden tek kişi olan Ali b. Nüfeyl el-Harrânî'nin tek bir rivâyeti vardır, o da budur.

50 Nuaym, *Fiten*, 1: 368 (1082).

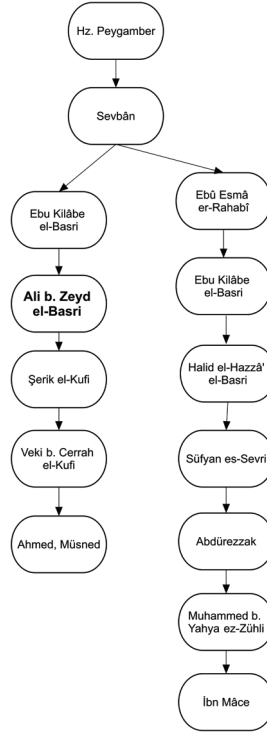
51 Bk. İbn Sa'd, *Tabakât*, 5: 256.

52 Tirmizî bu hadise hasen-garîb hükmü vermektedir. Yine bu rivâyetin Abdullah b. Zübeyr taraftarlarının bir uydurması olduğu da savunulmuştur (bk. İsmail Hakkı Ünal, "Hz. Peygamber'in Dilinde Konuşturulan Tarih: 'Yere Batırılacak Ordu' Rivayeti", *İslâmîyât*, 1/2 (1998): 49).

53 Ahmed, *Müsned*, 37: 70 (22387); İbn Mâce, "Fiten", 34 (4084). Şuayb Arnaût kitabın tahkikinde söz konusu hadisin isnadının zayıf olduğunu belirtmektedir.

54 Onun Râfizi olduğu yönündeki bilgi için bk. İbn Adî, Ebû Ahmed el-Cürcânî, *el-Kâmil fî duafâi'r-ricâl*, nşr. Adil Ahmed Abdülmevcûd vdğr., (Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1997), 6: 335.

55 Diğerlerinden farklı olarak Nuaym b. Hammâd bu hadisi Sevbân'dan mevkûf olarak rivâyete etmektedir (Nuaym, *Fiten*, 1: 311 (896)).

Iraklıların rivâyet ettiği yukarıdaki hadislerin senedlerine bakıldığında çoğunda Şiilikle itham edilmiş râvilerle rastlanılmaktadır. Bu da söz konusu rivâyetlerin en azından Şii tesiri altında olabileceğine bir işarettir. Ayrıca burada hadis rivâyet coğrafyası ile bölge kültürü arasındaki mezhebi ilişkiyi de görebilmekteyiz.⁵⁶

C. Mısır ve Şamlıların Mehdîlikle İlgili Rivâyetleri

Mısırlı râvilerin naklettikleri mehdîlikle ilgili hadislerin de Şii râviler tarafından rivâyet ediliyor olması yukarıdaki görüşümüzü güçlendirmektedir. Böylesi rivâyetlerin tek râvisi olan Mısırlı İbn Lehîa'nın (ö. 174/790) bazı Şiilerin mehdîlik ile ilgili hadislerini rivâyet ettiğini görmekteyiz.

Mesela bunlardan bir tanesi onun Şii bir kezzâb olan Ebû Zur'a Amr b. Câbir el-Mısrî'den (ö. 121/739)⁵⁷ rivâyet ettiği şu hadistir:

... İbn Lehîa ← Ebû Zur'a Amr b. Câbir el-Hadramî ← Abdullah b. Hâris b. Cez' ez-Zebîdî ← Rasûlullah: "Doğudan birtakım insanlar çıkacak ve Mehdî için hazırlık

⁵⁶ Bk. Akgün, *Hadis Rivâyet Coğrafyası*, 201, 209-214.

⁵⁷ Bk. İclî, Ebu'l-Hasen Ahmed b. Abdullah, *Ma'rifeü's-sikât*, nşr. Abdulalim Abdulazim el-Bestevî, (Medine: Mektebetü'd-Dâr, 1985), 2: 172; İbn Adî, *el-Kâmil*, 6: 199-201; Zehebi, *Mizân*, 3: 250.

yapacaklar.” Yani saltanatı için.⁵⁸

İbn Lehîa'nın rivâyet ettiği bu hadislerin bir kısmını Şîî râviler Mekkelilere dayandırmaktadırlar. Mesela Şîî olan İsrâîl b. Abbâd'ın,⁵⁹ Ali taraftarı olan sahâbî Ebu't-Tufeyl'e (ö. 100/719)⁶⁰ dayandırdığı şu hadis gibi:

... İbn Lehîa ← İsrâîl b. Abbâd ← Meymûn el-Kaddâh ← Ebu't-Tufeyl (r.a.):
“Rasûlullah Mehdi'yi şöyle tavsif etti: Dilinde bir zayıflık (tutukluk) vardır. Konuşması geciktiği zaman sağ elini sol dizine vurur. Onun ismi ismim, babasının ismi babamın ismidir.”⁶¹

Hatta bunların bir kısmının yukarıda adı geçen Ebû Zur'a gibi yalancılar tarafından yine kehanet kabilinden başkalarına da isnad edildiği görülmektedir. Mesela Mısırlıların Emevî karşıtı şu rivâyetinde olduğu gibi:

... İbn Lehîa ← Ebû Zur'a (Amr b. Câbir) ← Sabbâh “Emevîler iktidara geçtikten sonra hilâfet sona erer. Tâ ki Mehdi çıkıncaya kadar.”⁶²

Mehdi hadisleri Mekkeliler tarafından rivâyet edilmemiş olmakla birlikte, Şîî olan Mekkelî Tâvûs b. Keysân'dan (ö. 106/725)⁶³ mehdilik ile ilgili bazı görüşler nakledilmiştir.⁶⁴

Öte yandan daha çok Nuaym b. Hammâd'ın *Kitâbu'l-Fiten*'i gibi diğer bazı kaynaklarda Ka'bu'l-Ahbâr'a (ö. 32/652?) dayandırılan büyük oranda Şam/Mısır kaynaklı kehânet türü hadislerin Şîîliğin değil de doğrudan⁶⁵ Ehl-i Kitâb'ın etkisi altında uydurulmuş olabileceği söylenilebilir.⁶⁶ Örneğin Şamlıların şu

58 İbn Mâce, “Fiten”, 35 (4088). Benzer bir tarikle bu defa Hz. Ali'ye dayandırılan diğer bir hadis için bk. Taberânî, Ebu'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed, *el-Mu'cemül-evsat*, nşr. Târik b. Avdullah b. Muhammed ve Abdülmuhsin b. İbrahim el-Hüseynî, Kahire: Dâru'l-Haremeyn, 1995, 1: 56 (157).

59 İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî, *Lisânu'l-Mizân*, nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde, (Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 2002), 2: 94

60 Hz. Ali'ye yakınlığı ile bilinen Ebü't-Tufeyl yaptığı savaşlarda onun yanında yer almış, onun vefatından sonra Mekke'ye giderek hayatının sonuna kadar orada kalmıştır. Kendisine yakınlığı sebebiyle “Şîî” diye de anılmıştır. Bk. Ali Osman Koçkuzu, “Ebü't-Tufeyl”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, 10: 346.

61 Nuaym, *Fiten*, 1: 365 (1069).

62 Nuaym, *Fiten*, 1: 104 (251).

63 Bk. Abdullah Kahraman, “Tâvûs b. Keysân”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, 40: 185.

64 Bk. Nuaym, *Fiten*, 1: 359-360. Burada Yemâmelilerden gelen uydurma bir rivâyet bulunduğunu da belirtmeliyiz (bk. İbn Mâce, “Fiten”, 34 (4087) muhakkikin tahkikiyle birlikte).

65 Burada bu ifadeyi kullanmamızın nedeni, Şîîlikteki mehdi inancının da en nihayetinde Yahudi ve Hıristiyan kültüründen Şîîliğe geçtiği yönündeki düşüncedir (Yavuz, “Beklenen Kurtarıcı İnançının İslâm Akaidine Giriş Serüveni”, 207).

66 Bu konuda Sönmez Kutlu şunları söylemektedir: “Muhtemelen II./VIII. asrın ortalarından itibaren, özellikle hadis mecmualarının oluşmasıyla birlikte, mehdi inancı, Kıyamet öncesi vuku bulacağı Hz. Peygamber tarafından haber verildiği söylenen olaylar (eskatolojik) arasına dahil edilmiştir (Kutlu, “Beklenen Kurtarıcı”,

rivâyetinde olduğu gibi: Ka'b: "Mehdî ortaya çıkmadan önce Doğudan bir yıldız doğar. Onun kuyrukları vardır."⁶⁷ Yine Ka'b'tan Basralıların rivâyet ettiği şu söz de bu niteliktedir: "O, gizli bir işi açığa çıkaracağı için değil, bilakis, Tevrat ve İncil'i Antakya denilen bir yerden bulup çıkaracağı için mehdî olarak isimlendirilecektir."⁶⁸ Mısır kaynaklı şu rivâyette ise bu etkiyi daha açık görebilmekteyiz: "... İsa b. Meryem'den başka mehdî yoktur."⁶⁹ Bunlardan başka Şamlılardan Mehdi'nin Beyt-i Makdis'e ineceği,⁷⁰ Kureyş'ten geleceği,⁷¹ gibi merfû olmayan çok sayıda haber nakledilmiştir.

Görüldüğü üzere mehdilik ile ilgili hadislerin neredeyse tamamı Iraklılar tarafından nakledilmiştir. Bunlar büyük oranda Şiilerin mehdilikle ilgili beklentileri veya Abbâsilerin durumunun hadisleşmesi niteliğinde rivâyetlerdir. Mısır'da ise İbn Lehîa'nın Şiilerden rivâyet ettiği bazı rivâyetlerine rastlamaktayız. Yine Ehl-i Kitâb'ın etkin olduğu Irak, Şam ve Mısır'da mesihliği çağrıştıran mehdilik rivâyetleri de nakledilmiştir.

Mehdilik düşüncesinin değişik formlarıyla Hicâz dışında Irak, Şam ve Mısır gibi bölgelerde asırlardır mevcut olduğu ve bu düşüncenin İslâm'ın buralardaki hâkimiyeti sonrası İslâmî bir renge büründürüldüğü savunulmuştur.⁷² Hadisleri coğrafi yönden tahlilimiz bu düşüncenin isabetli olabileceğini göstermektedir. Bu düşüncenin ilk olarak daha çok Şia'nın (Ali taraftarlarının) güçlü olduğu Küfe üzerinden gerçekleşmiş olabileceğini düşünebiliriz.⁷³ Ancak zaman içerisinde bu

297)... Müslümanlar arasında mehdilik ile ilgili bu tür eskatolojik iddiaların ortaya çıkmasında yabancı kültürlerin ve özellikle Hristiyanlık ve Yahudilikteki mesih inancının önemli bir tesiri olduğunu da belirtmek gerekir." (Kutlu, "Beklenen Kurtarıcı", 316). Diğer din ve kültürlerdeki eskatolojik kurtarıcı inançları için bk. Cengiz Batuk, *Tarihin Sonunu Beklemek*, (İstanbul: İz Yayıncılık, 2003), 61 vd.

67 Diğer örnekleri için bk. Nuaym, *Fiten*, 1: 229 (642). Hz. İsa doğduğunda doğuda bir yıldızın doğması ile ilgili olarak krş. Matta 2/1-2.

68 Ma'mer b. Râşid, *el-Câmi'*, 11: 372 (20772). Burada, Ka'b'a nispet edilen bir kısım haberlerin kendisine nispetine şüpheyle bakmak gerektiğini belirtmemiz gerekir (bk. Hüseyin Akgün, "Giyinik Çıplaklar' Hadisinin Aslının Tespiti ve Ka'bü'l-Ahbâr Kaynaklı Rivâyetlerin Ref'i Meselesi", *Hikmet Yurdu Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 9/17 (2016): 117-143). Nitekim bu konudaki rivâyetlere bakıldığında bunların birbiriyle çelişik ifadeler taşıdığı görülecektir. Mesela: Bir rivâyette "Mehdi Abbasoğulları'ndandır" (Nuaym, *Fiten*, 1: 373 (1105), diğer rivâyette ise "Mehdi Hz. Fâtima'nın çocuklarındandır." (Nuaym, *Fiten*, 1: 374 (1112)).

69 İbn Mâce, "Fiten", 24 (4039). Bu yöndeki diğer rivâyetler için bk. Nuaym, *Fiten*, 1: 374 (1108), 1: 376 (1119); İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 7: 513 (37646).

70 Nuaym, *Fiten*, 1: 386 (1159).

71 Nuaym, *Fiten*, 1: 395 (1187).

72 Bk. W. Montgomery Watt, *İslâm Düşüncesinin Teşekkül Devri*, (İstanbul: Birleşik Yayıncılık, 1998), 67. İslâm kültüründeki kurtarıcı motifinin, Ortadoğu dinlerinde var olan kurtarıcı mitosunun bir uzantısı olduğu, İslâm kültürünün kendi rengini katarak ortaya çıktığı yönündeki düşünce için bk. Batuk, *Tarihin Sonunu Beklemek*, s. 143.

73 Şiilikteki mehdî inancının Yahudi-Hristiyan kaynaklı olduğu yönündeki görüş için bk. İlhan, *Mehdilik*, 47-49.

düşünce diğer İslâm beldelerinde de yayılmış ve Ehl-i Sünnet'e de geçmiştir.⁷⁴

Bu mehdî beklentisinin özellikle Ali taraftarları arasında daha hicrî I. asırda olduğunu şu rivâyetler göstermektedir:

Şii râvilerin Hakîm b. Sa'd el-Kûfi'ye isnad ettiklerine göre, Süleyman b. Abdülmelik (ö. 99/717) devlet başkanı olup, bazı olumlu gelişmeler olunca⁷⁵ o, Ebû Yahya'ya "Adı edilen mehdî bu mu?" diye sorar. O da "Hayır, benzeri bile değil" şeklinde cevap vermiştir.⁷⁶ Keza aynı dönemlerde İbrahim b. Meysere el-Mekkî de (ö. 132) Tâvûs b. Keysân'a (ö. 106/725) Ömer b. Abdülaziz'in mehdî olup olmadığını sormaktadır. Tâvûs ise onun bir mehdî (hidayet rehberi) olduğunu ancak beklenen mehdî olmadığını söylemiştir.⁷⁷

Sonuç

Dini olmaktan çok siyasî bir kavram olduğunu düşündüğümüz mehdilik ile ilgili hadislerin Irak, Şam ve Mısır gibi, Hz. Osman'ın şehid edilmesi (büyük fitne) sonrası siyasetin etkili olduğu bölgelerde yaygın olması bir tesadüf değildir. Nitekim bununla bağlantılı olarak siyaset merkezinden uzak olan Hicâz bölgesinde mehdilik ile ilgili hadisler bilinmemektedir. Ancak araştırma esnasında bu inancın değişik coğrafyalarda farklı tezahürleriyle de karşılaştık. Özellikle söz konusu bölgelerde doğrudan Ehl-i Kitâb etkisiyle uydurulmuş mehdî rivâyetleri olduğu gibi yabancı kültürlerin etkilediği Şia'nın tesiriyle ortaya çıkan rivâyetlerin de bulunduğu görülmüştür.

Bölgelere gelince, Kûfe'deki rivâyetlerin tamamına yakını Şii râviler tarafından rivâyet edilen ve Ehl-i Beyt'ten gelecek bir kurtarıcıyı haber vermektedir. Basralıların rivâyetlerinde de bu durum öne çıkmaktadır. Yine Mısırlıların rivâyetlerinde bu Şii etkisi açıkça görülebilmektedir. Şamlılardan ise bu konuda merfû hiçbir hadis nakledilmemiştir. Şamlıların ve Mısırlıların, Nuaym b. Hammâd'ın *Kitâbu'l-Fiten*'i gibi diğer bazı kaynaklarda yer alan daha çok Ka'bu'l-Ahbâr'a (ö. 32/652) dayandırılan mehdilikle ilgili kehânet türü hadislerin ise Şiiliğin değil de doğrudan Ehl-i Kitâb'ın etkisi altında uydurulmuş olabileceği söylenebilir.

Değişik formlarıyla Hicâz dışında Irak, Şam ve Mısır gibi bölgelerde yaygın olan bu kurtarıcı bekleme düşüncesinin İslâm'ın buralardaki hâkimiyeti sonrası İslâmî bir renge büründürülerek devam ettirildiği konusundaki kanaatin isabetli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu geçişin ilk olarak, hicrî I. yüzyılın

74 Yusuf Şevki Yavuz, "Mehdi", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, 28: 373.

75 İsmail Yiğit, "Süleyman b. Abdülmelik", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, 38: 80.

76 İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 7: 514 (37651).

77 İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 7: 514 (37652). Ahmed Emin de mehdilik düşüncesinin Emevîler zamanında özellikle Şia arasında yayıldığını savunmaktadır. Ahmed Emin, *Duha'l-İslâm*, 3: 238 vd.

ikinci yarısından itibaren daha çok Şia'nın (Ali taraftarlarının) güçlü olduğu Kûfe üzerinden olduğu düşünebilir. Mesihî mehdilik inancının ise yine aynı dönemlerde Şam ve Mısır üzerinden İslâm düşüncesine sirayet ettiği kanaatine ulaşılmıştır. Bütün bunlar hadis rivâyet coğrafyası ile bölge kültürleri arasındaki sıkı ilişkiyi ortaya koymaktadır.

Netice itibariyle mehdilik gibi bütün ümmeti ilgilendiren bir konudaki hadislerin Hicâz'da bir aslının olmaması bu rivâyetlerin sıhhati konusundaki itirazın haklılığını destekler niteliktedir. Ayrıca söz konusu rivâyetlerin isnadlarında büyük oranda bu düşüncenin en büyük savunucusu olan Şiîlikle itham edilmiş râvilerin yer alıyor olması da bu kanaati güçlendirmektedir.

KAYNAKÇA

- Ahmed b. Hanbel**, *el-Müsned*, nşr. Şuayb Arnaût vdğr., Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1422/2001.
- Ahmed Emîn**, *Duha'l-İslâm*, Kahire: Mektebetü'n-Nehdati'l-Misriyye, 1384/1964.
- Akgün**, Hüseyin, “‘Giyinik Çıplaklar’ Hadisinin Aslının Tespiti ve Ka’bü'l-Ahbâr Kaynaklı Rivâyetlerin Ref’i Meselesi”, *Hikmet Yurdu Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 9/17 (2016): 117-143.
- Hadis Rivâyet Coğrafyası*, İstanbul: M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları (İFAV), 2019.
- “İnşikâk-ı Kamer Hadisesi (Rivâyetlerin Aslu'l-hadis ve Hadis Coğrafyası Açısından Ele Alınması)”, *Siyer Araştırmaları Dergisi*. 3 (2018): 33-54.
- Batuk**, Cengiz, *Tarihin Sonunu Beklemek*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2003.
- Bestevî**, Abdülalim Abdülazîm, *el-Mehdî el-muntazar fî dav’i'l-ehâdis ve'l-âsârî's-sahiha ve akvâli'l-ulemâ ve ârâi'l-fıraki'l-muhtelife*, Mekke: el-Mektebetü'l-Mekkiyye, 1420/1999.
- Abdülalîm Abdülazîm**, *el-Mevsû'a fî ehâdisi'l-mehdî ed-daife ve'l-mevdû'a*, Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1420/1999.
- Bezzâr**, Ebû Bekir Ahmed b. Amr, *Müsnedü'l-Bezzâr*. nşr. Mahfûzu'r-Rahmân vdğr., Medine: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1419-1430/1988-2009.
- Buhârî**, Muhammed b. İsmail, *et-Târihu'l-kebir*, Haydarabad: Dâiretü'l-Meârifî'l-Usmâniyye, 1362/1943
- Büyükkara**, Mehmet Ali, *İmamet Mücadelesi ve Haşimoğulları*, İstanbul: Rağbet Yayınları, 1999.
- Cihan**, Sadık, *Uydurma Hadislerin Doğuşu ve Sosyo-Politik Olaylarla İlgisi*, Samsun: Etüt Yayınları, 1997.
- Çınar**, Mahmut, *Tarihte ve Günümüzde Mehdilik*, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016.
- Dûrî**, Abdülaziz, “Abbâsî Propagandası Sürecinde ve Abbâsilerin İlk Asrında Mehdi Tasavvuru”, çev. Bahaüddin Varol., *İstem*, 2/3 (2004): 219-231.
- Fesevî**, Ya'kûb b. Süfyân, *el-Ma'rife ve't-târih*, nşr. Ekrem Ziyâ el-Umerî, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1401/1981.
- Gün**, Faruk, “Mehdilik İnancı Üzerine Bir İnceleme”, *Artuklu Akademi: Mardin Artuklu Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, 4/1 (2017): 99-129.
- Güşen**, Seyit Ali, “Sahabe Mesleklerinin Hadis Rivayetlerine Etkisi”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 19 / 2 (Eylül 2019): 339-364.

- Hamş,** Âdâb Mahmûd, *el-Mehdî el-muntazar fî rivâyâti ehli's-sünneti ve's-şî'ati'l-İmamiyye-dirâsetun hadîsiyye nakdiyye*, Amman: Dârü'l-Feth, 1422/2001.
- İbn Adî,** Ebû Ahmed el-Cürcânî, *el-Kâmil fî duafâi'r-ricâl*, nşr. Adil Ahmed Abdülmevcûd vdğr., Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1418/1997.
- İbn Ebî Şeybe,** Abdullah b. Muhammed, *el-Musannef*. nşr. Kemal Yûsuf el-Hût, Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1408/1988.
- İbn Hacer,** Ahmed b. Ali el-Askalânî, *Lisânu'l-Mîzân*. nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde, Beyrut: Dârü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1423/2002.
- Ahmed b. Ali el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1404/1984.
- İbn Haldûn,** Abdurrahman b. Muhammed el-İşbîlî, *Târihu İbn Haldûn (Dîvânu'l-mübtede' ve'l-haber fî târihi'l-arab ve'l-berber ve men âsarahum min zevi's-şe'ni'l-ekber)*, nşr. Halîl Şahâde, Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1408/1988.
- İbn Receb,** Ebu'l-Ferec Zeynüddîn Abdurrahman b. Ahmed İbn Receb, *Şerhu İleli't-Tirmizî*, nşr. Hemmâm Abdurrahim Saîd, Zerkâ: Mektebetü'l-Menâr, 1407/1987.
- İbn Sa'd,** Muhammed b. Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*. nşr. Muhammed Abdülkâdir Atâ, Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1410/1990.
- İclî,** Ebu'l-Hasen Ahmed b. Abdullah, *Ma'rifeü's-sikât*. nşr. Abdulalim Abdulazîm el-Bestevî, Medine: Mektebetü'd-Dâr, 1405/1985.
- İlhan,** Avni, "Kütübü Sittedeki Hadislere Göre Mehdilik", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 7 (1992): 101-124.
- Mehdilik*, İstanbul: Beyan Yayınları, 1993.
- İmamoğlu,** Abdullah Taha, "Sahabe Rivâyetinde Algıda Seçicilik Unsuru: -Râfi' b. Hadîc Örneği-", *İslâm Medeniyetinin Kurucu Nesli Sabâbe-II -Sahâbe ve Rivâyet İlimleri- Tebliğ ve Müzakereler*, 2016: 175-186.
- Kahraman,** Abdullah, "Tâvûs b. Keysân", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*.
- Koçkuzu,** Ali Osman, "Ebû't-Tufeyl". *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*.
- Kutlu,** Sönmez, "Beklenen Kurtarıcı İnanışına Dayalı Siyasî ve Dinî Hareketlerde Mehdilik Tipolojileri". *Beklenen Kurtarıcı İnanıcı*. İstanbul: KURAMER, 2017.
- Ma'mer b. Râşid el-Ezdî,** *el-Câmi'*, nşr. Habîburrahmân el-A'zamî. Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1403/1983.
- Moğultay b. Kılıç,** Ebû Abdullâh Alâüddîn, *İkmâlü Tehzîbi'l-kemâl fî esmâi'ricâl*, nşr. Âdil b. Muhammed ve Üsâme b. İbrahim, Kahire: el-Fârûk el-Hadîse, 1422/2001.

- Nuaym b. Hammâd**, Ebû Abdullah el-Mervezî, *Kitâbü'l-Fiten*, nşr. Semîr Emîn ez-Züheyri, Kahire: Mektebetü't-Tevhîd, 1412/1992.
- Öz**, Mustafa, "Muhammed b. Abdullah el-Mehdî", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*.
- Özkan**, Şimşek, *Mehdilik ve Nüzul-i İsa Tartışmaları -İslam'ın Klasik Çağında Eskatolojik Kurtarıcı İnancı-*, Ankara: Fecr Yayınevi, 2019.
- Süyûtî**, Celâleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr, *Tedribü'r-râvi fî şerhi Takrîbi'n-Nevevî*, nşr. Ebû Kuteybe Nazr Muhammed el-Faryâbî. Riyad: Dâru Taybe, 1414/1994.
- Taberânî**, Ebu'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed, *el-Mu'cemü'l-evsat*, nşr. Târik b. Avdullah b. Muhammed ve Abdülmuhsin b. İbrahim el-Hüseynî. Kahire: Dâru'l-Haremeyn, 1415/1995.
- Ukaylî**, Muhammed b. Ömer, *Duaî'ü'l-kebîr*, nşr. Abdülmu'tî Emin Kal'acî, Beyrut: Dâru'l-Mektebetü'l-İlmiyye, 1404/1984.
- Ünal**, İsmail Hakkı, "Hz. Peygamber'in Dilinde Konuşturulan Tarih: 'Yere Batırılacak Ordu' Rivayeti", *İslâmiyât*. 1/2 (1998): 39-51.
- Watt**, W. Montgomery, *İslâm Düşüncesinin Teşekkül Devri*, İstanbul: Birleşik Yayıncılık, 1998.
- Yavuz**, Yusuf Şevki, "Beklenen Kurtarıcı İnancının İslâm Akaidine Giriş Serüveni", *Beklenen Kurtarıcı İnancı*, İstanbul: KURAMER, 2017.
- "Mehdî", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*.
- Yılmaz**, Orhan, "Mehdî İnancına Kaynaklık Teşkil Eden Hadislerin Değerlendirilmesi", *Turkish Studies = Türkoloji Araştırmaları: International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 12/2 (2017): 265-282.
- Yiğit**, İsmail, "Süleyman b. Abdülmelik", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*.
- Yücel**, Ahmet, "Mehdî Hadislerinin Temel Hadis Kaynaklarındaki Anlamı", *Beklenen Kurtarıcı İnancı*, İstanbul: KURAMER, 2017.
- Zehebî**, Ebû Abdullah Şemseddîn, *Mîzanu'l-i'tidâl fî nakdi'r-ricâl*, nşr. Ali Muhammed el-Becâvî, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1383/1963.
- Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*. nşr. Şuayb Arnaût, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1405/1985.